

MEMENTO MORI. МОТИВИ ТА ОБРАЗИ СМЕРТІ
В МАКАБРИЧНИХ ОПОВІДАННЯХ
(НА ОСНОВІ АНТОЛОГІЇ ВБИВСТВО НА ВУЛИЦІ...)

Анастасія Яремчук

Заклад україністики, Інститут російської та української філології
Університет імені Адама Міцкевича
Познань, Польща
ORCID: 0000-0001-9188-2413

MEMENTO MORI. MOTIVES AND IMAGES OF DEATH
IN HORROR STORIES (BASED ON ANTHOLOGY *ВБИВСТВО НА ВУЛИЦІ...*)

Abstract. The present study is devoted to tracing the motives and images of death in horror stories published in the modern Ukrainian horror anthology *Вбивство на вулиці...* (2019). The presence of motives and images of death in Ukrainian literature is briefly described. Such terms as *motive*, *image* were defined. In the course of an in-depth analysis, the classification of death types, reflected in the considered works, was made. Images that indicate its presence in individual stories of the collection were found. The result of the study shows that the motives and images of death are dominant for the plot of the works of this anthology, what confirms the relevance and validity of further research on the issue of death in modern horror literature.

Keywords: motive, picture, death, murder, suicide, horror story, Ukrainian literature

У 2018 році редактори літературно-художнього Інтернет-журналу “Сток” організували конкурс оповідань жахів, присвячений американському письменнику Едгару Аллану По. У результаті, в 2019 році вийшла антологія макабричних оповідань під назвою *Вбивство на вулиці...*¹. Збірка, що стала бестселером, вражає творчою зрілістю українських послідовників художньої манери Едгара По, умінням молодих письменників облутати тенетами жаху читача, який потрапляє у пастку нез’ясованого напруження та страху. З-поміж важливих мотивів й образів, що лейтмотивно повторюються в окремих оповіданнях *Вбивства на вулиці...*² (страх, життєва безвихідь, самотність, фатум та ін.), головну роль відіграє смерть або постійне нагадування давньої істини: *temento mori*.

¹ Див.: *Вбивство на вулиці...: збірка оповідань*, гол. ред. В. Гранецька, Вінниця 2019.

² У прикладах застосовуватиметься таке скорочення посилання на збірку: (ВНВ).

Невідворотність смерті супроводжує людину ціле її свідоме життя. Як у реальному житті, так і мистецтві, зокрема художній літературі смерть завжди несла відбиток таємничості та містичності. Принципова непередбачуваність виводила поняття кончини за межі людського сприйняття. За словами дослідників, “образ смерті – це один із центральних архетипів української лінгвокультури. (...) Страх і благоговіння перед смертю змушують виявити поважне ставлення як до самої події, так і до супровідних явищ (поховальні церемонії, поводження з померлим, ритуалізована поведінка живих на кладовищі тощо)”³. Смерть вважається завершенням якогось етапу: чи то життя людини, або тварини, чи існування цивілізації, або цілого періоду, епохи. У різні часи смерть сприймали по-різному (вона означала кару за існування або ж дар, після якого людину чекало вічне і щасливе буття), але найчастіше крізь призму негативних емоцій – як втрату, трагічну подію і як щось неминуче⁴. Цікавим є й те, що у різних регіонах однієї країни про чиюсь кончину сповіщали також по-різному. Наприклад, “на Галичині [сповіщали – А. Я.] трембітами, запалювали ватри біля хати померлого”⁵.

Від кінця XIX століття аж до сьогоднішніх днів питання смерті набуло нового виміру. Будучи закономірним завершенням життя, вона стала таким самим об’єктом наукових досліджень, як і людське існування. Її таємниця збереглася, причому перестала нести на собі відбиток містики.

В українській літературі образи й мотиви смерті репрезентовані, як правило, представниками всіх епох, більшою чи меншою мірою вони характерні для кожного митця художнього слова. Водночас деякі епохи особливо полюбили смерть і її віддзеркалення в мистецтві слова. Так, наприклад, мотиви смерті були поширені в добу Бароко. Ірина Мельничук у своїй праці подає такі зразки барокових творів, “що обслуговували сферу смерті”⁶, як: *Лямент дому князів Острозьких* (1602) Дмитра Наливайка, *Лямент на смерть Леонтія Карповича* (1620) Мелетія Смотрицького, *Лямент на смерть Іоанна Василевича* (1628) Давида Андрєвича, *Герби і трени на труні... Сильвестра Косова* (1658), *Вірші на жалісний погреб Петра Конашевича-Сагайдачного* (1622) Касіяна Саковича, та ін.

Образи й мотиви смерті простежуються у творчості класиків української літератури, таких як Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Леся

³ Ю. Словська, *Табуйзація концепту “смерть”*, “Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету” 2016, вип. 14, с. 164.

⁴ Див.: *Словник символів культури України*, ред. В. Коцур, О. Потапенко, М. Дмитренко, Київ 2002, с. 206.

⁵ Там само.

⁶ І. Мельничук, *Макабричні образи і мотиви в українській бароковій поезії XVI–XVII століття*, “Вісник Маріупольського державного університету” 2012, Філологія, вип. 6, с. 59.

Українка, Іван Франко, Тарас Шевченко та ін. Смерть присутня у творчості представників “Розстріляного відродження”, зокрема Миколи Куліша чи Миколи Хвильового, так само в еміграційних творців того часу, таких як Василь Барка, Тодось Осьмачка та ін. Прикметно те, що для доби модернізму характерні суїцидальні мотиви. Суїцид є “неоднозначним феноменом людського буття, адже не існує єдиної переконливої теорії щодо того, чому свідомість людини спроможна винести собі вирок”⁷. До “модерної тематики самогубства” звертались такі письменники, як: Борис Антоненко-Давидович, Надія Кибальчич, Валер’ян Підмогильний, Василь Стефаник, Микола Хвильовий та ін.

З-поміж сучасних творців українського письменства до теми смерті звертаються, між іншим, Софія Андрухович (пр. оповідання *Death is sex*), Ярина Джурик (пр. трилер *Смерть виповзає з підвалів*), Валерій Шевчук (пр. роман-притча *На полі смиренному*), Василь Шкляр (пр. роман *Кров кажана*) та ін.

Попри сказане, чи не найбільш яскравого втілення мотиви й образи смерті набувають в літературі жахів, сюжети якої принципово покликані віддзеркалювати темний бік життя, що завершується кончиною героїв. Відтак, починаючи від “страшного фольклору” (*Побачення з мерцями, В гостях у покійника, Побачення з мертвою донькою, Приплакана наречена* та ін.), через українську класику жахів (*Мертвецький Великдень* Григорія Квітки-Основ’яненка, *Дитяча могила* Миколи Костомарова, *Огненний змій* Пантелеймона Куліша, *Орендатор* Володимира Росковшенка, *Недобрий віщун* Ореста Сомова, *Марко у пеклі* Олекси Стороженка та ін.), аж до сучасних її зразків (*День ангела* Юрія Винничука, *Бо прийдуть до тебе* Олега Говди, *Годівля чорної собаки* Андрія Дашкова, *Хованець* Валерія Шевчука та ін.), філософія смерті поставлена на першому місці.

У контексті сказаного, метою цього дослідження є віднайдення в творах *Вбивства на вулиці...*, що є зразком найновішої літератури жахів в українському письменстві, мотивів та образів смерті, а також репрезентація прикладів, у яких відображені особливості вираження аналізованих мотивів і образів.

Мотив (франц. *motif*, від лат. *motus* – рух) – найпростіша розповідна (епічна) одиниця, змістовий складник літературного твору, який характеризується певною самостійністю і може стосуватися зображеної ситуації, дії або художнього образу⁸. У *Літературознавчому словнику-довіднику* подана дефініція, за якою мотив – це “тема ліричного твору або неподіль-

⁷ М. Нестелєєв, *На межі: Суїцидальний дискурс українського модернізму*, Київ 2013, с. 220.

⁸ П. Білоус, *Теорія літератури*, Київ 2013, с. 100.

на смислова одиниця, з якої складається фабула (сюжет)”⁹. Тобто, мотив у літературному творі можна трактувати, як художню концепцію, певну творчу ідею чи підставу.

Художній образ¹⁰ – “особлива форма естетичного освоєння світу, при якій зберігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність, життєвість, конкретність, – на відміну від наукового пізнання, що подається в формі абстрактних понять”¹¹. Петро Білоус зазначає, що: „Ядром образу є його смисл”¹². А отже, образ можна розглядати, як певне підсвідоме вираження, що репрезентує картину світу автора, являє собою особисте значення, світобачення та світосприйняття письменника, а також поєднує в собі загально об’єктивне та авторсько суб’єктивне уявлення про світ.

У сімнадцятих макабричних оповіданнях збірки *Вбивство на вулиці...* владарює смерть. Перед читачем постають кілька її видів, зокрема смерть у результаті навмисного вбивства, голоду міфічного персонажа чи самогубства (суїциду). Тож заради ґрунтовного простеження тем і мотивів смертей, виведених авторами окремих оповідань згаданої збірки розглянемо кожне із них.

У творі *Гілка глodu* Світлани Тараторіни, власне, появляється деяка варіативність умертвіння героїв. У першому випадку, це – “казуальна смерть”, або ж “казуальне вбивство”. При цьому, авторка спочатку залишає карту із особистістю вбивці закритою, пор.: “Я не пам’ятаю свого імені, не знаю, де перебуваю” (ВНВ, 6). Лише жертва, яка повільно покидає світ та невідоме створіння, причасне до цього процесу: “(...) кров: солоня, тепла, в’язка (...). Я нахилиюся і жадібно злизую червону розкіш. (...) Сині очі згасають, немов товща води поглинає останні промені” (ВНВ, 6). І тільки з часом прочитання читач дізнається, що вбивця є упирем, до того ж “новонародженим”, перетвореним не зовсім за власною волею. Звідси й відходить твердження про випадковість смерті та вбивства. Адже рушієм, єдиним мотивом процесу умертвіння близької людини стає дикий голод, що зводить з розуму так зване міфологічне створіння, яке до певного моменту не усвідомлювало свого становища через

⁹ *Літературознавчий словник-довідник*, ред. Р. Гром’як, Ю. Ковалів, В. Теремко, Київ 2007, с. 469.

¹⁰ „Літературні образи створюються за допомогою мови. (...) Для створення образу письменник вивчає багато явищ дійсності, узагальнює їх. (...) Образ становить собою діалектичну єдність загального й поодинокого: широкі життєві узагальнення в ньому подаються як живі, неповторні індивідуальні постаті й картини. Велику роль у здійсненні цього відіграє художній вимисел”, див.: В. Лесин, О. Пулинець, *Словник літературознавчих термінів*, Київ 1971, с. 279.

¹¹ Там само.

¹² П. Білоус, *Психологія літературної творчості*, Київ 2014, с. 54.

втрату пам'яті після перетворення та загальне незнання, пор.: “Убити кохану у нападі голоду, не усвідомлюючи, що коїте – це жорстоко” (ВНВ, 10); “На мою думку, Нелі стала випадковою жертвою. Ви б накинулися на кожного, хто зайшов би до тієї кімнати” (ВНВ, 10). У другому випадку розкривається цільове вбивство, здійснене тим самим героєм-упирем: “(...) меч Перуна з легкістю входить у груди Танського. (...) Ще рух і гарна голова котиться підлогою” (ВНВ, 22). За чим слідує “ланцогова смерть”, адже після втрати “батька” помирають усі перетворені ним упирі: “(...) смолоскипами спалахує парочка у строкатих фраках, за дверима кричить білетер, це конають охоронці у чорному” (ВНВ, 23); “Упирі горять!” (ВНВ, 23). У творі появляється також ототожнення смерті, а саме із ліліями, пор.: “Ці задушливі квіти мертвих” (ВНВ, 20).

А от в оповіданні *Птах у сухому гіллі* Володимира Компанійця з'являється згадка про смерть тварин внаслідок “звірячого вбивства”: “А тут, у передмісті, декілька собак понівечено й роздерто майже на шматки...” (ВНВ, 27); “Голову собаці відтяли” (ВНВ, 30). Один із персонажів – “божевільний вчений”, який намагаючись вилікувати свою дружину від туберкульозу, створив ін'єкцію, що, за його словами, може побороти не лише смертельну хворобу, а й саму смерть. Адже вважає, що: “Смерть – справжній і єдиний ворог людства” (ВНВ, 32). Згаданий вчений розповідає головному герою про один „ритуал смерті”: “(...) вони [чаклуни – А. Я.] роблять так, щоб та людина померла. (...) Уночі помічники чаклуна дістають трупа з могили. В ніздрі вдувають порошок, виготовлений з токсинів коралових риб, і мертве тіло стає немов живе. Так з'являються нзамбі” (ВНВ, 33). Тобто, у пошуку порятунку дружини та, власне, безсмертя, вчений умертвляє її як людину, перетворивши на зомбі, яке й вбивало згаданих вище собак. Смерть у творі “одягає” на себе образ переможця: “Попри всі старання, смерть, як завжди, виграла двобій із життям” (ВНВ, 34). А в кінці твору знаходимо й звичайну насильницьку смерть: “(...) коли на горі гримнув постріл. (...) Поряд лежав Маковецький зі скляними очима” (ВНВ, 35) – тобто ученого від рук зомбі-дружини, під час невдалого її розтину; “Цілив у голову, та мені довелося зробити аж три постріли (...). Потім вона стрепенулася, мов викинута на берег рибина, і стихла” (ВНВ, 35) – тобто самої жінки, від рук головного героя.

Оповідання *Гніванським шосе вздовж провалля* Сергія Рибницького цікаве ж тим, що в ньому зображено, де-факто, масове вбивство. Рибницький описує серійного убивцю, який працює водієм шкільного автобуса. У виборі жертв він не є примхливим, тому умертвляє як дорослих, так і учнів школи, у якій працює, напр.: “(...) Тетяна Вікторівна, вчителька історії з їхньої школи (...) після Нового року її ніхто не бачив” (ВНВ, 42); “(...) що зникнення Кеші могло ще тривалий час залишатися непоміченим, але після того, як зник Патик – почнеться розслідування” (ВНВ,

51). Варто зазначити, що відкритого опису смертей персонажів автор не подає, а лише пише про їхню пропажу. Спочатку факт їхньої смерті простежується лише з контексту, а в кінці підтверджується тим, що на городі водія поліцейські знайшли закопані тіла згаданих жертв. Сам водій під кінець помирає в результаті нещасного випадку: “(...) він раптом поїхав назад у село на шаленій швидкості, внаслідок чого важкий транспорт на повороті занесло на відбійники. Вага автобуса протаранила огорожу й він зрівнявся вниз” (ВНВ, 52).

Натомість у *Секреті її чарівності* Олени Шрубенко головного героя заскочила смерть надприродного характеру. Він зустрів жінку, яка за допомогою нічних метеликів висмоктувала життя у представників чоловічої статі, тим самим продовжуючи собі молодість: “За склом (...) стояло абсолютно голе, худе, бліде, наче смерть, створіння. (...) А навколо щільним вихором кружляли сотні нічних метеликів. Деякі сідали на її тіло і незабаром падали мертвими на підлогу. Їм на зміну приходили нові комахи...” (ВНВ, 63) – таким чином, як можна зрозуміти, комахи передавали їй життєву енергію, яка ж належала вибраним жертвам. “Мені не судилося пережити цю ніч. Я усвідомив це, коли мені на плечі, руки, голову один за одним опустилося з десятків нічних метеликів” (ВНВ, 64). Образом смерті для персонажа став останній найбільший метелик: “Я глянув на своє ліве плече, де розклав крила на диво великий метелик. (...) на мене дивилася пляма у формі людського черепа. І ось тоді я злякався, найдужче у своєму вже майже скінченному житті” (ВНВ, 64).

Певну особливість спостерігаємо у творі Василя Золотарьова *Мілан Адамч приносить користь*, в якому автор зображує смерть у результаті ритуального самогубства, яке ж переплітається, де-факто, із ритуальним вбивством. Адже, вважаємо, що не може людина виконати подібні дії із власним тілом. Можемо це також назвати ритуальною добровільною смертю. Пор.: “Тіло було розташоване у сидячому положенні. Ноги підібгані під себе, ліва рука прибита до стіни будинку. (...) глибокий Y-подібний розріз на тулубі (...) продовжується до лобкової кістки. (...) Внутрішні органи вилучені (...) та викладені на тарілці праворуч жертви” (ВНВ, 67); “Тіло «обіймало» дерево, прибите до нього цвяхами. Там же лежала мідна тарілка з обпаленими легенями і серцем. Y-подібний розріз був зробленим на спині” (ВНВ, 71); “Тіло посаджене «по-турецьки», обидві руки прибиті до стіни, одна – вище, друга – нижче під кутами приблизно 45 градусів відносно тіла” (ВНВ, 72); “(...) ці люди пішли з життя добровільно і з якоюсь метою. Хотіли надати своїй смерті сенс, бо вважали, що сенсу не вистачало їхнім життям” (ВНВ, 80). Власне, головний герой у кінці сам надихнувся таким ритуалом, повірив у його корисність, за що і ж віддав своє життя: “Трупареві довелося напхати його [тіло Мілана, головного героя – А. Я.] соломкою. Серце і легені майже згоріли” (ВНВ,

80). У творі виступає такий персонаж, як Гофман, який позиціонує себе, як щось вище, що рятує людське минуле та майбутнє. Його особу можемо ототожнити із образом смерті, адже згаданий “порятунок” потребує добровільних жертв, обов’язково невдах, – тобто Гофман несе за собою “добровільну загибель”, пор.: “Я зовсім не пропоную вам участь у добрій справі. Я пропоную вам участь у жарті” (ВНВ, 77).

У цікавій варіації смерть з’являється в оповіданні *Наприклад, завтра* Максима Гаха. Автор описує двох працівників “контори” які, отримуючи від “начальства” спеціальні конверти з інструкціями, повинні виконувати різноманітні завдання, наприклад, зробити так, щоб дівчинка не попала під трамвай або випустити голубів із “насильного домашнього утримання”. Одне із завдань – вбивство чоловіка, який вже очікував їх; чи то знав, чи здогадувався про наближення власного кінця. Тому, смерть, описану автором, можемо віднести до умисного замовного вбивства (будь та “контора” містичною чи звичайною, природною), пор.: “Бити в серце, було написано в інструкції. Прокрутити двічі” (ВНВ, 97); “Ланге зібрався на силі, відвернувся і вдарив. Щось тепле бризнуло йому на руки” (ВНВ, 97); “Ланге взявся за ніж обома руками і прокрутив лезо у грудях. Йому здалося, як гострий сталевий край скреготнув по ребру...” (ВНВ, 97).

Уже з самого початку смерть просочує повітря в оповіданні Володимира Коваля *Браслет* – головний герой знаходить відрубану жіночу руку, яку ніс бродячий пес собі на вечерю, що уже натякає на роботу маніяка і умисне позбавлення життя, пор.: “Очі мене не обманули – то дійсно була рука. Людська рука. Точніше, жіноча – біла, тонка” (ВНВ, 104). У підвалі закиненого будинку, дорогу до якого “показав” згаданий собака, герой знайшов тіло ймовірної володарки відтятої руки: “На підлозі лежало жіноче тіло, поза сумнівом, мертве. Обидві руки були відтяті, навколо розтеклася велика чорна пляма загуслої крові” (ВНВ, 116). Убивця ж зустрів смерть від ікл пса Гермеса, який і врятував головного героя: “(...) він одразу вчепився чоловікові в шию. Рвав, гриз, тягав його голову з боку в бік із такою силою, люттям та шаленством...” (ВНВ, 119).

“Неочікуваного повороту” набуває оповідання Христини Мельник *Вбивства в алфавітному місті*, в якому також маємо справу із масовим психозом у вигляді суїциду. Люди умисно накладали на себе руки, а ті, хто їм допомагав – залишав на їхньому тілі одну з літер алфавіту, як певне послання. Всі букви на тілах були в алфавітному порядку, а трупи відповідно знаходились на вулицях із назвами цих літер (тобто, вулиця „А”, „Б”, „В” і т.д.). Напр.: “Уранці знайшли труп на вулиці „М”. (...) І тільки останню літеру, за рахунком якої і був труп, врізали глибоко у тіло, залишивши на шкірі криваве тавро Абетки” (ВНВ, 120); “Шість років. Тридцять три трупи. Психологічний терор у містечку” (ВНВ, 124). Останньою крапкою у серійному самогубстві стала літера “Я”, що цілком

логічно. Останній самогубця й виявився засновником цієї смертельної абетки. Пор.: “На чолі хлопця вимальовувалася лезом накреслена остання літера абетки, у вінку з червоних плям. Губи неакуратно, тремтячими руками, зашиті. (...) він закинув петлю на шию, добряче затягнув її, після чого вистрибнув у вікно. Чисте самогубство” (ВНВ, 122).

Виправдування убивства чи смерті? Саме над таким питанням можна задуматись, читаючи художній витвір *Живець* Віталія Геника. Адже в ньому появляється вбивство з метою захисту власного життя, – можемо тут згадати відомий вираз: “Вбий, або будеш вбитим”. Герой, будучи у труні й чекаючи на “вбивцю у ролі жертви” позбавляє життя першого гуля: “(...) перехоплюю (...) гарпун і з розмаху вганяю його позад себе. Чути, як гостре лезо (...) угризає в податливу плоть, скриплячи на кістках (ВНВ, 136); За кілька хвиль держак стрясає спазм, лаписька в мене на тілі судомно здригаються й клякнуть. Потвора, здається, здохла” (ВНВ, 137). Інших гулів він убиває з пістолета, пор.: “Бризкає кров, дві постаті б’ються в корчах” (ВНВ, 139); “Проте, схоже куля таки дістала нападника в польоті – він заляк непорушно поряд зі своїм побратимом” (ВНВ, 140). У кінці ж героя спіткала смерть від неочікуваного удару ножем: “Запізно помічаю в його руці кривавий ніж” (ВНВ, 140). Та помирає він таки із задоволенням від вчинку, який устиг зробити: “Тепер спочину дешицю. На це я, далєбі, заслужив” (ВНВ, 141).

Убивства, зумовлені масовим психозом появляються також у *Збирачі ненависті* Влада Ковтуненка. Тільки на цей раз людьми керує щось надприродне зі специфічним знаком на чолі; щось, що уособлює собою не лише ту ненависть, якою харчується задля існування міста, а й смерть: “Татуювання на його лобі почало кровити” (ВНВ, 159); “Я заберу твою ненависть разом із душею, яка породила її” (ВНВ, 160). Саме воно уводить звичайних вибраних людей у якийсь транс, після чого ті, мов божевільні, різко починають бити або й убивати всіх, хто їх оточує і всім, що попадеться під руку, напр.: “На жаль, вона не вижила. Її забили до смерті... Каменем” (ВНВ, 142). Під “гіпноз” цього так званого збирача ненависті попав і головний герой-детектив, після чого також почав проявляти неконтрольовану агресію та “зловив” декілька смертельних куль від свого напарника: “(...) і пролунали постріли. На грудях Вадима з’явилися три криваві отвори” (ВНВ, 160).

Вадим Панченко у творі *Бабай* зображує смерть, що з одного боку є результатом надприродної сили, з іншого – подібна на якийсь ритуал-жертвоприношення, здійснений групою “темних окультистів”. Пор.: “(...) вишкірився закривавлений уламок старої сосни, (...) і на кінці цієї «шпички» висіло оголене жіноче тіло (...), пробите просто через спину” (ВНВ, 169); “Його зарізали. Оцим... ножичком” (ВНВ, 173); “(...) батьошка. Розіп’ятий просто на хресті (...). Він був прив’язаний власними

нутрощами” (ВНВ, 177). Певним уособленням смерті в тексті виступає фольклорний персонаж зі старослов’янських вірувань – Бабай: “Той, що вночі приходить! Це темна сила (...)! Дванадцять гав і крук!” (ВНВ, 173). Він же у кінці заволодів тілом головного героя, що привело до ще одного “містично-звірячого” вбивства: “(...) він їй голову відриває голіруч” (ВНВ, 179). Також появляється досить сумнівне самогубство, здійснене або по волі фольклорної істоти, або від шаленого страху перед ним, відчуття безвиході: “прив’язав мотузку із зашморгом до машини, ну, і собі на шию, а ноги – іншою мотузкою до дерева. І пустив машину згори у річку” (ВНВ, 173).

Умертвіння, що з часом переходить у параною. Саме такий варіант насильницької смерті розкривається в оповіданні *Плями* Елен Тен. Головний герой-фотограф умертвляє дівчину за допомогою звичайної цегли, що попалась тому під руку: “(...) кинув у дівчину піднятим із землі шматком цеглини. (...) Стіною розлетілися червоні бризки” (ВНВ, 184); “Пізніше я позбувся (...) тіла, (...) вивізши його (...) до лісу” (ВНВ, 184).

Неоднозначний і досить неочікуваний розвиток подій відбувається у творі Павла Черепюка *Темніше за чорне*. Початково описана інформація про вбивство, припущено здійснене серійним маніяком: “(...)”, що жінку вбили в іншому місці” (ВНВ, 191). У кінці ж убивцею виявляється головний герой. З одного боку, такий розвиток подібний на вкраплення чогось містичного, з іншого – на те, що у згаданого героя роздвоєння особистості (схиляємось більше до другого варіанта). Результат однаково один – насильницька смерть: “(...) йде репортаж про масове вбивство” (ВНВ, 198); “(...) блиск тонкого леза, вени, що пульсують на шиях, червоне повсюди, крики, жах, паніка...” (ВНВ, 198–199).

Автор оповідання *Записка*, Сергій Каменчук, у свою чергу, описує випадкове, де-факто, вбивство, здійснене спантеличеним героєм, який того не усвідомлюючи, став маріонеткою маніяка: “Затискав їй рота і говорив про розіграш, говорив швидко і плутано” (ВНВ, 204); “Також він відпустив дівчинку, тільки важко впало, потилиця занадто сильно вдарилася об асфальт” (ВНВ, 204).

Основну роль рушія сюжету в творі Іллі Лоскучерявого *Пакистанка*. *Оповідь про втому* виконує насильницька смерть “бомжихи” з прізвиськом Пакистанка, яку й намагався розкрити головний герой: “Саме там у смітті, серед недопалків, шприців та випорожнень лежало жіноче тіло” (ВНВ, 208); “(...) констатували смерть” (ВНВ, 209); “Він помітив струмочок крові, що витікав з-під неї” (ВНВ, 209).

Тема масового вбивства появляється і в оповіданні *Хижинський ярмарок* Володимира Мініна. Невідомий “хижак”, який виходить на полювання раз на рік і лише під час святкового ярмарку, з чим уперше й зіштовхнулася головна героїня-журналістка, зробивши на цьому певну сенсацію.

Пор.: “Дівчина лежала на спині. Бліде обличчя, ні кровинки. (...) З правої ноги мертвої принцеси зник черевичок” (ВНВ, 229); “Її знайшли вранці серед розфарбованих конячок (...). Задушену китайською гірляндою” (ВНВ, 233); “У ніч на 6 липня вбили Катю Гнатенко. (...) На горлі, як друга посмішка, червонів потворний синець” (ВНВ, 236–237); “(...) знайшли понівечений труп. Дівчину задушили...” (ВНВ, 238). А в кінці автор відкриває читачеві останню карту цього “святково-макабричного” оповідання – саме журналістка була справжньою причиною “ярмаркових смертей”, пор.: “(...) не сумніваюся, що Скаута турбує нудотний запах із льоху. І знаю, що спустившись (...) знайду скромну колекцію взуття...” (ВНВ, 238); “(...) біль у потилиці в мене через те, що жертва Скоромоха перед смертю видерла у нього жмут волосся” (ВНВ, 238).

Вершники апокаліпсису, різноманітні представники нечисті, ангели та, звісно ж, смерть. Саме так можна охарактеризувати оповідання Олега Корнійчука *Прикладна демонологія*, у якому перед читачем відкривається “картина” умертвіння ангела звичайною, на перший погляд, людиною: “Гострий кінець товстої спиці вдарив між крилом і лопаткою, ковзнув між ребром і по руків’я занурився в тіло” (ВНВ, 248); “(...) але я міцно утримував його за крило і плече, доки той не осів додолу” (ВНВ, 248). І як виявляється потім, “крилата жертва” була не першою у списку згаданого чоловіка: “Скоро в місті не залишиться моста, з якого б я не скидав чергового пернатого маніяка” (ВНВ, 248).

А ось уже в оповіданні Аліси Гаврильченко *Заплановане вбивство: як усе починалося* відкритої смерті людини чи то тварини не зображено. Читач має справу лише із “запланованою смертю”: “І я дійсно планувала вбивство kota. Вбивство у першу ж годину після від’їзду батьків” (ВНВ, 253). Головна героїня поставила собі за мету позбутися домашнього пухнастого улюбленця Арея: “(...) і я зможу нарешті викинути kota з восьмого поверху” (ВНВ, 253); “(...) але, мабуть, устигнеш відчути те, що й птах, котрий падає з неба самохіть” (ВНВ, 254). Але до смерті невинної тварини так і не дійшло, вона залишилась у думках, невиконаних діях і непромовлених словах. Натомість, героїня дійшла до висновку, що насправді вина у всіх її життєвих невдачах лежить на її батьку: “Мій батько найбільше любить не матір, не мене... і навіть не тебе, рудий. (...) Найбільше він любить себе” (ВНВ, 254). Тому “плани на смерть” у дівчини кардинально помінялись: “І тому вбити треба його”. (ВНВ, 254). Відкрита кінцівка дає читачу простір на те, щоб додумати, чи залишилось і це вбивство лише запланованим, чи таки перейшло у реально насильницьке умертвіння рідної людини.

Отже, аналізовані макабричні оповідання, поміщені в антологію *Вбивство на вулиці...* виявились справді широким і відкритим простором для віднайдення в них різноманітних мотивів і образів смерті. Оповідан-

ня, що буквально наповнені “смертельною” тематикою, підтверджують, що вона відіграє одну з домінантних ролей в конструюванні сюжетів макабричних оповідань.

У ході аналізу було виділено такі види смерті, змальовані окремими авторами, як: смерть в результаті: насильницького убивства (*Гілка глоду; Птах у сухому гіллі; Браслет; Живець; Збирач ненависті; Бабай; Плями; Пакистанка. Оповідь про втому; Прикладна демонологія*), масового (серійного) вбивства (*Гніванським шосе вздовж провалля; Темніше за чорне; Хижинський ярмарок*), випадкового вбивства (*Гілка глоду; Записка*), замовного вбивства (*Наприклад, завтра*), масового психозу та гіпнотичного або містичного впливу (*Збирач ненависті; Бабай*), надприродної сили (*Секрет її чарівності; Бабай*), нещасного випадку (*Гніванським шосе вздовж провалля*), нападу собаки (*Браслет*), голоду міфічного персонажа (*Гілка глоду*), самогубства (*Бабай*), серійного суїциду (*Вбивства в алфавітному місті*), ритуального самогубства (+ убивства) (*Мілан Адаміч приносить користь*). Появились такі явища, як “казуальна смерть” (“казуальне вбивство”) (*Гілка глоду*), а також “запланована смерть” – тобто, заплановане вбивство (*Заплановане вбивство: як усе починалося*). У творах антології простежено теж певне уособлення смерті, а саме її образи, наприклад, у постаті нічного метелика (*Секрет її чарівності*), Гофмана (*Мілан Адаміч приносить користь*), збирача ненависті (*Збирач ненависті*) або Бабая (*Бабай*). Смерть сама прибирала на себе образ переможця (*Птах у сухому гіллі*), вона ототожнювалась із ліліями (*Птах у сухому гіллі*).

Смерть у різних її іпостасях є тим, що об’єднує оповідання аналізованої антології. Адже в кожному з них хтось із персонажів помирає. Різниця полягає в тому, що десь вона є стрижнем – тобто, основну увагу сконцентровано на процесі умертвіння у вигляді вбивства чи самогубства, планів на позбавлення когось життя та підготовці до цього, або ж безпосередньо на самому умиранні (*Наприклад, завтра, Вбивства в алфавітному порядку, Заплановане вбивство: як усе починалося* та ін.). А десь – результатом – в такому випадку перед читачем появляється констатація смерті, а на основне поле дій уже “виходять” розслідування, пошуки причин чи винних, реакція на неї (*Гніванським шосе вздовж провалля, Мілан Адаміч приносить користь, Темніше за чорне* та ін.). У смерті не одне обличчя, адже деякі автори, зокрема Світлана Тараторіна, Олена Шрубенко чи Олег Корнійчук звертались у своїх творах до містики, в оповіданні ж *Бабай* і до міфології (Вадим Панченко), а в деяких – описані події відбуваються на цілком реалістичному ґрунті (оповідання Сергія Рибницького, Володимира Коваля, Сергія Каменчука та ін.), не рідко переплітаються з детективом (твори Василя Золотарьова, Іллі Лоскучерявого та ін.). Смерть має свою мотивацію, хоча й не завжди. Адже в аналізованих вище творах траплялись як вмотивовані варіанти умертвіння / суїциду

(помста, голод, злість, насолода, висока мета, залякування, порятунок, сенсація, вічна молодість, нове тіло, образа тощо) (*Секрет її чарівності, Вбивства в алфавітному порядку, Хижинський ярмарок, Прикладна демонологія* та ін.), так і цілком випадкові або й незрозумілі / не до кінця розкриті в плані мотивації (*Гніванським шосе вздовж провалля, Записка, Пакистанка. Оповідь про втому* та ін.).

Тема кончини, зокрема внаслідок вбивства та суїциду, досі залишається невичерпною в українському письменстві, зокрема в літературі жахів. Таємниця смерті принаджує і відштовхує водночас, заворює і пригноблює як героїв літературного твору, так і його автора чи реципієнта. Смерть – невідворотне явище – чекає на кожного, бо ж її посланці, за однойменним оповіданням жахів Олега Говди, рано чи пізно “прийдуть до тебе”¹³. Антологія *Вбивство на вулиці...* з її провідними мотивами та образами смерті є цього досконалим підтвердженням.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Bilous Petro. 2013. *Teoriâ literaturi*. Київ: Akademvidav. [Білоус Петро. 2013. *Теорія літератури*. Київ: Академвидав].
- Bilous Petro. 2014. *Psihologiâ literaturnoi tvorčosti*. Київ: Akademvidav. [Білоус Петро. 2014. *Психологія літературної творчості*. Київ: Академвидав].
- Êlovs'ka Ūliâ. 2016. *Tabuizaciâ konceptu “smert’”*. “Filologični studii. Naukovij visnik Krivoriz'kogo deržavnogo pedagogičnogo universitetu” vip. 14: 162–170 [Єловська Юлія. 2016. *Табуйзація концепту “смерть”*. “Філологічні студії. Науковий вісник Криворизького державного педагогічного університету” вип. 14: 162–170].
- Horniatko-Szumilowicz Anna. 2019. *Na terezah dolî. Motivi j obrazi smerti v novelistici Vasilâ Tkačuka*. “Slavica Wratislaviensia” CLXVIII: 123–136. [Horniatko-Szumilowicz Anna. 2019. *На терезах долі. Мотиви й образи смерті в новелістиці Василя Ткачука*. “Slavica Wratislaviensia” CLXVIII: 123–136].
- Lesin Vasil', Pulinec' Oleksandr. 1971. *Slovník literaturoznavčih terminiv*. Київ: Radâns'ka škola [Лесин Василь, Пулинець Олександр. 1971. *Словник літературознавчих термінів*. Київ: Радянська школа].
- Literaturoznavčij slovník-dovidnik*. 2007. Red. Grom`âk R., Kovaliv Ū., Teremko V. Київ: VC “Akademiâ” [Літературознавчий словник-довідник. 2007. Ред. Гром'як Р., Ковалів Ю., Теремко В. Київ: ВЦ “Академія”].
- Mel'ničuk Īrina. 2012. *Makabrični obrazi i motivi v ukraïns'kij barokovij poezii XVI-XVII stolittâ*. “Visnik Mariupol's'kogo deržavnogo universitetu” vip. 6: 57–63. [Мельничук Ірина. 2012. *Макабричні образи і мотиви в українській бароковій поезії XVI-XVII століття*. “Вісник Маріупольського державного університету” вип. 6: 57–63].
- Nestelêev Maksim. 2013. *Na meži: Suïcidal'nij diskurs ukraïns'kogo modernizmu*. Київ: Akademvidav. [Нестелєєв Максим. 2013. *На межі: Суїцидальний дискурс українського модернізму*. Київ: Академвидав].

¹³ *Збірник. Нічний гість*, ред. Ю. Винничук, Львів 2001, с. 161–171.

- Slovník symbolův kultury Ukrajiny*. 2002. Red. Kocur V., Potapenko O., Dmitrenko M. Kiiv: Milenium. [Словник символів культури України. 2002. Ред. Коцур В., Потапенко О., Дмитренко М. Київ: Міленіум].
- Vбивство na вулиці...: zbirka opovidan'*. 2019. Gol. red. Granec'ka V. Vinnicâ: Dim Himer [Вбивство на вулиці...: збірка оповідань. 2019. Гол. ред. Гранецька В. Вінниця: Дім Химер].
- Zbirnik. Ničnij gisť*. 2001. Red. Vinničuk Ū. L'viv: LA „PĪRAMĪDA” [Збірник. Нічний гість. 2001. Ред. Винничук Ю. Львів: ЛА „ПІРАМІДА”].

MEMENTO MORI. MOTYWY I OBRAZY ŚMIERCI W MAKABRYCZNYCH
OPOWIADANIACH (NA MOTYWACH ANTOLOGII *ВБИВСТВО НА ВУЛИЦІ...*)

Streszczenie. Niniejszy artykuł został poświęcony prześledzeniu motywów i obrazów śmierci w opowiadaniach grozy, zamieszczonych we współczesnej ukraińskiej antologii horroru *Вбивство на вулиці...* (2019). Pokróctce scharakteryzowano obecność motywów i obrazów śmierci w literaturze ukraińskiej. Zdefiniowano znacznie terminów *мотyw*, *obraz*. W trakcie dogłębnej analizy dokonano klasyfikacji rodzajów i typów śmierci, odzwierciedlonych w omawianych utworach, odnaleziono obrazy, unaoczniające jej obecność w poszczególnych opowiadaniach zbioru. W wyniku badania stwierdzono, iż motywy i obrazy śmierci są dominujące dla fabuły utworów danej antologii, co potwierdza aktualność i zasadność dalszych badań nad zagadnieniem śmierci we współczesnej literaturze grozy.

Słowa klucze: motyw, obraz, śmierć, zabójstwo, samobójstwo, literatura ukraińska

MEMENTO MORI. МОТИВИ ТА ОБРАЗИ СМЕРТІ В МАКАБРИЧНИХ
ОПОВІДАННЯХ (НА ОСНОВІ АНТОЛОГІЇ *ВБИВСТВО НА ВУЛИЦІ...*)

Резюме. Цю статтю присвячено простеженню мотивів і образів смерті в макабричних оповіданнях, опублікованих в сучасній українській антології жахів *Вбивство на вулиці...* (2019). Коротко схарактеризовано наявність мотивів і образів смерті в українській літературі. Подано дефініцію термінів *мотив*, *образ*. Під час поглибленого аналізу здійснено класифікацію різновидів і типів смерті в згаданих оповіданнях, віднайдено образи, які доводять присутність смерті в окремих оповіданнях збірки. У висновку дослідження стверджено, що мотиви та образи смерті домінують у фабулі антології, що підтверджує актуальність і обґрунтованість подальших досліджень, присвячених проблемі смерті в сучасній літературі жахів.

Ключові слова: мотив, образ, смерть, убивство, самогубство, макабричні оповідання, українська література

